

ПРОФЕСИЯ „КООРДИНАТОР НА ИНДИВИДУАЛНА ОБРАЗОВАТЕЛНА ПРОГРАМА“?

Моника Богданова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията представя критичен анализ по отношение на интеграцията на деца със специфични потребности, на индивидуалните образователни програми, застъпвайки тезата, че е необходимо на координатора в процеса да се гледа като на отделен специалист, към когото са отправени конкретни професионални изисквания.

Keywords: child with specific needs, individual education program, professionalism psychodynamic approach

Въпреки своята история, интегрираното образование в България все още е поставено пред редица предизвикателства и трудности – *основните са*: липса на подготовка на специалистите (учители, ресурсни учители, психолози), както и липса на ресурси (стандартизирани методики за диагностика, методически ръководства и литература по проблемите на деца със СОП и техните семейства)¹⁾.

Държавните стратегии заложили процес, който се очаква да бъде реализиран от учителите в масовото училище (тъй като липсват дневни центрове, ролята на ресурсните учители все още се очертава²⁾), практиките на екипност са плахи. Допълнително обвъркване предизвиква и идеята за т.нар. включващо обучение, която вече има своите начални опити, трудно разграничими в общия процес на интеграция и в цялостната концептуална рамка за работа с деца със специфични потребности и техните семейства.³⁾

Основният механизъм в процеса на интеграция е разработването (от екип за комплексно педагогическо оценяване към регионалния инспекторат по образованието) и изпълнението (от екипите в детските градини, училище) на т.нар. *индивидуална образователна програма* (ИОП).

В Наредба 1 от 23.01.2009 г. на МОМН⁴⁾ се дава схема, алгоритъм за изготвяне на ИОП, като в чл. 31. (1) се казва: „Индивидуалната образователна програма (...) има за цел да подпомогне детето или ученика със специални образователни потребности за:

1. Усвояване на знания и умения за постигане на държавните образователни изисквания за предучилищното възпитание и подготовка или за учебното

съдържание в съответствие с индивидуалните им потребности и потенциалните възможности.

2. Стимулиране на цялостното развитие на детето или ученика.

3. Усвояване на специфични знания и умения в зависимост от увреждането или нарушението.

4. Развитие на социалните умения за самостоятелен и независим живот с оглед на успешна социална интеграция и професионална реализация.

(2) Индивидуалната програма включва конкретни задачи в рамките на учебните програми по един или повече учебни предмети от учебния план“.

Членовете на екипа, разработил индивидуалната образователна програма, са: председател, психолог, логопед, ресурсен учител, специален педагог, учител от детска градина, общообразователното или професионалното училище, възпитател, други. Взима се предвид и мнението на родителя/настойника.

Приетата структура на ИОП има редица спорни моменти, което води до неефективно реализиране на работата или до симулиране на такава.

Анализ на стандарта за реализиране на индивидуална образователна програма при работа с дете със специфични потребности

Съдържание на оценката

Оценката включва: здравословно състояние, емоционално и социално развитие, когнитивно развитие, езиково и говорно развитие; комуникативни умения, обучение, семейни отношения (Приложение № 1 към чл. 20, ал. 1 „Карта за първична оценка на общото развитие на дете или ученик със СОП“ и Приложение № 2 към чл. 35 „Рамка на ИОП на дете или ученик със СОП“ от НАРЕДБА № 1 от 23 януари 2009 г. за обучението на деца и ученици със специални образователни потребности и/или с хронични заболявания).

Оценката следва да има единен стандарт и правила, тъй като, ако детето смени училището си, то следва да е равнопоставено с останалите деца в групата, за които друг екип е разработил същата рамка на оценяване.

Налице са основни противоречия, които водят до непрофесионализъм в полето, до усещане за безпомощност от специалистите и до неудовлетвореност от страна на родителите. И като следствие – административен подход, свързан единствено с промяна на словореда при разработването на ИОП за различни деца. Тези противоречия са:

– Показател „отношения с връстници – постоянство на връзките“ – общ и количествен критерий, липсва съдържателно измерение.

– Отношения с възрастни – и трите критерия (поведение в група, постоянство на връзките, приемане от групата) могат да бъдат анализирани единствено през концепцията (основно) на Дж. Болби, Д. Уиникът за привързаността, която не е част от обучението на учители и психолози.

– *Социално приемливо поведение* – поставя въпроса: „Кое поведение се дефинира като такова?“. Не става ясно дали девиантността може да има и позитивен аспект – разбирана като апел, зов за помощ.

– *Поведение, съответно на възрастта* – не е ясно как се измерва, според коя стандартизирана и надеждна за България скала.

– *Активност* – не се пояснява в какви случаи, при какви условия и т.н. Хиперактивността може да е и положително качество. Както и агресията. При всички случаи е код, чрез който детето/юношата апелира, изпитва затруднение, страда.

– *Когнитивно развитие и интелектуално функциониране (IQ по МКБ – 10)* – как се диагностицира? С какви тестови методики (адаптирани и надеждни за България)? Подобна диагностика може да се прави единствено от клиничен психолог или специалист, преминал през съответно обучение, за което е сертифициран.

– *Диагностика на „невербални комуникативни умения (вкл. МАКАТОН и др.)“* – МАКАТОН е английска система от жестове и пиктограми, която нито е адаптирана за България, нито е адекватна за български условия. За нейното използване се изисква лицензиране.⁵⁾ Алтернатива на тази методика е ТоАз (Така Общувам Аз), *метаезик*, който е както за деца, които все още не са проговорили, така и за тези, които повишават своя речников запас, усвояват правила, играят. Методиката е разработена и адаптирана за български условия благодарение на научноизследователски проект „Модел за работа с деца с церебрална парализа“ по Фонд „Научни изследвания“, конкурс „Млад учен 2011“, в партньорство между СУ „Св. Климент Охридски“ и СБДПЛРДЦП „Св. София“.⁶⁾

– *Семейни отношения – честота на контактите (редовни, редки...), качество на контактите (близките наистина ли се интересуват, активно ли участват в срещите с детето...)* – формални критерии, които не могат да бъдат описани извън т.нар. клинично наблюдение. Ако родителите „не участват активно“, това не е белег на незаинтересованост – понятието, алтернатива на активност, е сензитивност.

– *Родителски стил на възпитание* – подобни родителски стилове са характерни за всички семейства и анализът е дълбоко психологически, тъй като е свързан с умението на детето да се адаптира, с липсата/отсъствието на усещане за сигурност и идентичност. Кое прави детето със специфични потребности по-различно от другите деца, говорейки за родителите? Познават ли специалистите идеите на Мод Манони?⁷⁾

– *Семейна и социална среда* – какво от тази информация е необходимо на екипа, за да не попадне в графа „каквата майката – такава и дъщерята“, и как ще бъде установена и анализирана.

– *Социални характеристики и ресурси на средата* – неясни параметри, които често водят до стандартно описание, без възможност за индивидуализиране към всяко дете и семейство.

– Коментар и подпис на детето/ученика и на родителя/настойника/попечителя относно оценката и препоръчаните действия – ако детето е част от този процес, това трябва да е заложено още от самото начало. Професионалните термини и език, обсъждането, могат да възпроизведат основно два ефекта – екипът да „премълчи“ основни моменти (които същевременно са важни за работата) или да игнорира присъствието на детето/юношата. Това обрича процеса, правейки срещата „формална – за подпис на документи“.

Рамка на индивидуална образователна програма на дете/ученик със специфични потребности

Тук основните противоречия са:

– Оценка на знанията, уменията и компетентностите (от учителите в детската градина, общообразователното или професионалното училище в съответствие с държавните образователни изисквания за предучилищното възпитание и подготовка и за учебното съдържание) – няма стандартизирана методика и единни изисквания и параметри.

– Оценка на областите, в които детето/ученикът се представя най-добре, Оценка на интересите на детето/ученика, Оценка на социалната среда: семейството, групата, класа, обществената среда (от екипа и родителя или от лицето, което представлява детето/ученика) – не става ясно как се изготвя, по какви параметри.

– Потенциални способности и потребности на детето/ученика (раздел IV) – отдавна е известно, че по-важни са желанията на детето (в психоаналитичен план), а не потребностите (тяхното задоволяване е обект на оценка на средата). Понятието „потенциални способности“ е двузначно и неясно.

– Диференцирането на „Основни цели и задачи на обучението и развитието, свързани с възможностите и потребностите на детето/ученика“ единствено затруднява екипите, формализирайки идеите за работа и тяхното разделяне на задача и цел. Задачите биха могли да се заменят със стъпки на пример.

– Изброените специални методи и средства за постигане на поставените цели и задачи (нагледни, практически, словесни, терапевтични методи: драма, арттерапия, куклотерапия, индивидуална и груповая терапия, наблюдение по време на игра и в естествени условия) са крайно общи, без критерии и показатели при наблюдението, а терапевтичните методи са в професионалното поле на психотерапевтите и обучените психолози. Липсата на „други“ ограничава учителите и не ги кара да изобретяват своята практика.

– Извеждането на „Трудови и професионални умения“ е част от професионалните компетенции на кариерен консултант, за което се изисква специална подготовка и провеждане на специализирани методики. От друга страна, много малко специалисти могат да работят с деца със специфични потребности и притежават

сертификат GCDF (Global Career Development F⁸), лицензиращ кариерните консултанти в България) и CESP (Certified Employment Support Professional).⁹⁾

Основен извод: необходима е цялостна промяна в принципа на формиране на екипа за комплексно педагогическо оценяване, както и преосмисляне на процеса на диагностика и работа с деца със специфични потребности.

Професионален профил на координатора на ИОП

Професионалният профил на координатора на ИОП описва, в определени граници, необходимите професионални умения и способности. В рамките на тези граници всеки специалист е свободен да изгражда своята кариера – гъвкаво, в приетата рамка. Ако професионалният профил има компетентностен характер, то кариерният профил е личен, динамичен проект за развитие.

Ролята на координатор на ИОП най-често се реализира от председателя – класен ръководител или ресурсен учител. Когато е изправен пред трудности да събере екипа, да медира комуникацията и да включва родителите в процеса, неговата работа е сведена до събирането на подписите, легитимиращи програмата като документ.

Координаторът е специалист, който реализира специфична функция, без тя да е неговата професия, но приемането ѝ като такава води до професионализиране и ефективност на работата с детето и неговото семейство. Всичко останало води единствено до симулиране на работа и свеждане на процеса до бюрократична необходимост.

Целта на работата на координатора на ИОП е да предостави помощ при планирането, разработването и реализирането на програмата с цел създаване и развитие на работеща мрежа от ангажирани субекти (специалисти, организации, семейство, дете).

Координаторът медира, посредничи при предоставянето на информацията на различни нива чрез формата на индивидуални и групови срещи, както и консултиране. Специалистът използва различни методи (резилианс, семейно-групова конференция, психодинамично консултиране и др.) и ресурси (бази данни, въпросници, уебсайтове, библиотечни каталози и др.) в зависимост от потребностите на детето, неговото семейство и останалите специалисти.

Работата на координатора изисква аналитично мислене и умения за общаване, но също така предполага креативност, постоянство, търпение, толерантност, добри комуникативни умения, кооперативност, добри адаптивни умения, широк обхват на мислене и яснота по отношение на постоянните промени в обществото, включително и на пазара на труда.

„Професията“ на специалиста координатор на ИОП осигурява компетентност за работа и в друг тип организации като например информационни

и консултативни центрове, младежки институции, образователни институции, органи на местното самоуправление, частни фирми и институциите на пазара на труда.

Предпоставките за придобиване на подобна квалификация са наличието на висше образование в областта на хуманитарните науки и поне 3 години трудов опит, както и допълнително обучение в областта на детското развитие, медицина, психологията, специалната педагогика.

Основните дейности на специалиста координатор произтичат от реализирането на реална интеграция за деца със специфични потребности и въвеждането на семействата в процеса на обучение и неформално образование. Той си сътрудничи както със специалисти от училището/детската градина, така и с такива от други организации.

Основните задачи са:

- установяване на пресечните точки между семейството на детето със специфични потребности и различните специалисти;
- изясняване, подпомагане и оценяване на потенциала на семейството (образование, професионален опит, интереси, способности, умения, ценности, личностни характеристики и др.);
- подпомагане на детето и семейството при съставяне на план за дейности, изготвяне на програми за самостоятелно учене и развитие;
- анализ на социални услуги, провеждане на проучвания (включително анализ на качеството на услугите), изработване на стандарти за качество;
- съставяне на учебни програми за обучения, организиране и провеждане на обучения;
- съставяне и усъвършенстване на методически материали;
- супервизия на специалисти (при наличие на съответна подготовка и стаж);
- подкрепа на екипа за търсене на информация, свързана с актуалното състояние на детето, както и очертаване на цялостната ситуация отвъд диагнозата;
- насочване на семейството към специалисти (психиатър, психотерапевт, лекар специалист по...), както и лично консултиране с други специалисти;
- участие в изготвянето и прилагането на международни, национални и регионални стратегии, програми и проекти в полето;
- предоставяне на информация за обучения, семинари, конференции, събития и др.;
- създаване на мрежи за сътрудничество, информация и координиране на усилията (включително училища, компании, центрове и т.н.);
- организиране на тематични събития с цел реално включване на детето и неговото семейство в училищна среда („Да поговорим за...“ например);
- управление на база данни;
- развиване на уменията на специалистите за работа с информация в областта на детското здраве, семейната и обществената динамика;

– провеждане на проучвания с различна цел (удовлетвореност, очаквания, трудности и т.н.).

Основните и общи професионални знания и умения, които трябва да притежава координаторът на ИОП, са:

– основи на специалната педагогика, психологията, медицината и социологията;

– нормативни актове, регламентиращи образованието и трудовите правоотношения;

– безопасност на работната среда и здравословни условия на труд;

– комуникативни умения;

– управление на стреса;

– основи на управлението на човешките ресурси и организационно поведение;

– езикови умения – поне един чужд език;

– административни и компютърни умения;

– умения за провеждане на практико-приложни изследвания и разработване на проекти;

– умения за работа с деца със специфични потребности и техните семейства;

– умения за развитие: стилове на учене, методи за активно учене и групова работа, планиране и провеждане на обучения;

– умения за обработване на информацията и използване на различни източници;

– определяне на потребностите от информация и оценка на резултатите от търсенето;

– инструктиране, консултиране и насочване на участващите субекти при анализирането на информация;

– провеждане на работни срещи и взимане на екипни решения при ясно очертаване на личната отговорност;

– създаване, систематизиране и архивиране на документи.

Основни знания и умения в областта на:

1. Консултиране¹⁰⁾:

– психологически парадигми;

– процес и техники на консултиране;

– основи на психодинамичната теория;

– консултиране на семейства;

– консултиране на деца и младежи със специфични потребности;

– консултиране на възрастни;

– консултиране на организации.

2. Професионално ориентиране и кариерно консултиране¹¹⁾:

– история, парадигми, теории и методи на професионално ориентиране и кариерно консултиране;

- стилове на професионално и кариерно планиране, взимане на решения;
- начин на живот и жизнени роли, връзката им с планирането на професия, кариера;
- методи за планиране и развитие на кариерата;
- индивидуално и групово професионално ориентиране и кариерно консултиране;
- кариерно консултиране на деца и младежи със специфични потребности;
- планиране, анализ и оценка на процеса на професионално ориентиране и кариерно консултиране.

3. Оценяване¹²⁾:

- използване на различни техники за оценяване (стандартизирани и нестандартизирани);
- тестове;
- интервюиране;
- интерпретация на резултатите;
- даване на обратна връзка от резултатите;
- рефериране на резултатите от оценката с практически планове за действие;
- записване и архивиране на резултатите.

4. Психология:

- психология на личността;
- психология на развитието;
- психодинамична теория и практика;
- методи и форми за развитие на екип;
- основи на психопатологията.

5. Съвременни форми, методи на обучение и възможности за професионална реализация на детето със специфични потребности, пазар на труда:

- анализ и адаптиране на съвременни форми, методи на обучение;
- регламенти, свързани с пазара на труда и заетостта (включително лицензи, сертификати и професионални сертификати) – услуги по заетостта, субсидии за заетост;
- индивидуално търсене, финансиране и социални услуги;
- статистика за пазара на труда и класификации, тенденции в страната, ЕС и по света;
- политики и институции на пазара на труда;
- процес и практики за търсене на работа;
- образователни организации – образователната система в страната, правни актове, регламентиращи образованието, образователни институции;
- образователна информация – възможности за обучение, образователна статистика и квалификация.

6. Педагогика и развитие на образователните услуги:

- стилове на учене;

- активно учене и методи за работа в група;
- планиране и провеждане на обучения;
- оценка и развитие на образователното консултиране;
- съставяне и усъвършенстване на методически материали;
- планиране и/или провеждане на изследвания;
- усъвършенстване на системата за развитие и обучение на специалисти, работещи с деца със специфични потребности и техните семейства.

7. Роля на координатора на ИОП и професионална етика:

- отговорности и етика на координатора;
- защита на личните данни на клиента;
- професионално самообучение и развитие през конкретна теоретична парадигма и професионална гилдия;
- формулиране на силните страни на личността и механизмите за развитие;
- организиране, анализиране и развитие на собствената работа;
- запазване на баланса между психично здраве, работа и личен живот;
- професионално поведение и професионална дистанция.

Специфични знания и умения:

Планиране на кариерата, теории и парадигми:

- понятие за кариера и различни подходи;
- процес и етапи на кариерно планиране;
- терминология.

Кариерни услуги:

- история на кариерните услуги, световни тенденции;
- общ преглед на проучванията върху съдържанието и формите на кариерата;
- принципи на кариерно информиране и посредничество;
- принципи на кариерно консултиране;
- връзка между кариерните услуги и други информационни и консултантски услуги.

Образователна система, пазар на труда и връзки между тях:

- структура и съдържание на образованието в страната;
- настояща ситуация на пазара на труда, прогнози и тенденции;
- възможности за обучение и работа в контекста на ученето през целия живот и мобилност.

Основи на социологията и психоанализа:

- основни проблеми на социологията;
- влияние на социалните, културните и психичните фактори върху развитието на обществото и личността;
- концепцията за несъзнаваното, симптоми, съпротивите, защитите и т.н.;
- професионална дистанция и трансфер.

Професионална етика.

Сътрудничество със специалисти от други области:

- създаване на екип от експерти;
- изграждане на информационна мрежа за сътрудничество;
- водене на случаи.

Основи на научните изследвания.

Умения за обработване на информация и използване на различни източници.

Личностни характеристики и способности:

- позитивна нагласа към живота;
- аналитично и концептуално мислене;
- креативност и стратегическо мислене;
- вербални и ораторски умения;
- адаптивност;
- емоционална стабилност;
- устойчивост на вниманието;
- способност и готовност за сътрудничество;
- умения за взимане на решения и поемане на отговорност;
- толерантност и емпатийност;
- независимост и самоорганизация;
- личностна зрялост (адекватна самооценка, баланс, изградена система от ценности);
- постоянство;
- сензитивност към специалните потребности на хората.

Всъщност основното в работата на координатора на ИОП е непрекъснатото желание за (личностно и професионално) развитие, което е живеенето през свободата за развенчаване на следните митове:

Дипломата е доказателство за професионализъм!

Всъщност: Дипломата е основание за изграждане на професионализъм.

Важно е специалистът да търси различни гледни точки!

Всъщност: Професионализъм означава избор на конкретна парадигма и търсене на отговори през нея, свободата да се пре-написва.

Не е необходимо да се чете – важен е опитът!

Всъщност: Зад всяка добра практика стои добра теория.

Храната няма значение – важното е да си сит!

Всъщност: Отношението към храната е отношение към себе си, към света. Да можеш да останеш гладен, означава да си независим и да търсиш.

Основно е разбирането на Детето през индивидуалните и възрастовите особености!

Всъщност: Да разберем детето, означава да (се опитваме да) го приемем без патос, да го посрещнем, без да „лекуваме“ личните си преживявания чрез него.

Личният Живот няма значение – важното е да съумеем да оставим работата „пред входната врата“!

Всъщност: Обединението на личния и професионалния Живот е предизвикателството да усещаме удовлетвореност и професионално спокойствие, да-бъдем-в-едно.

Няма невъзможни неща!

Всъщност: Зрелостта е свързана с приемането на факта, че невъзможното е добре да го има, за да продължаваме да се развиваме, приемайки психичната липса.

Трябва да се помага на Детето!

Всъщност: Трябва да се научи детето да си помага само – така приемаме, че то има право на страдание, което да го на-учи.

Деца трябва да приемат различните!

Всъщност: За да се приеме различието, е необходимо време, както и разбиране на не-приемането.

Родителите са... (описани по външни характеристики)!

Всъщност: Родителите правят това, което е по силите им, през собствения си опит и житейска история.

Психоанализата е остарял и скъп метод, който отнема много време!

Всъщност: Психоанализата отдавна е до-развита от автори като Ж. Лакан, Ф. Долто и отнема толкова време, колкото е необходимо на човек да прозре (себе си).

За учителите, възпитателите, логопедите, лекарите, медицинския персонал не е необходимо да познават идеите на психоанализата, защото са в друго професионално поле!

Всъщност: Несъзнаваното отдавна е факт и неговото разбиране е свързано с разбирането на себе си и Света, на механизмите, причините, трудностите.

Необходим е целенасочен, организиран процес на обучение и възпитание!

Всъщност: Необходимо е да се понесе незнанието и несигурността през позицията: „Знам как да не знам вместо детето“.

Необходими са методически пособия, указания и учебници, за да се работи ефективно с деца със специфични потребности!

Всъщност: Необходимо е пре-откриване, пре-написване на педагогиката с всяко дете, което, поставено в позицията на активен избор (ограничен в рамката на процеса), усеща, носи знанието за/в себе си.

БЕЛЕЖКИ

1. Виж: Богданова, М., К. Тодорова. Детето със специфични потребности – резултати от едно изследване. Българско списание за образование, 2/2013.
2. Особено в малки населени места, където един ресурсен учител пътува със собствен транспорт и работи с 10 – 15 деца.
3. Проект BG051PO00-4.1.07 „Включващо обучение“ – <http://vkluchvashto>.

mon.bg/index.php

4. Наредба 1 от 23.01.2009 г. на МОМН - http://www.minedu.government.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/process/nrdb_1-2009_deca_SOP.pdf
5. Виж: Богданова М. МАКАТОН и жестомимика – мост към децата със специфични потребности. – В: Годишник на СУ, 104/2010.
6. Виж: Богданова, М. и екип. Пиктограмите – метаезик на Детето със специфични потребности. С., 2014.
7. Манони, М. Изоставашото дете и неговата майка. С., 2006.
8. За повече информация виж: NBCC Bulgaria – <http://bulgaria.nbcc.org/bg/>
9. За повече информация виж: APSE – <http://www.apse.org/certification/>
10. Разбирано (най-общо) като процес на взаимодействие между консултант и консултиран/и с цел постигане на благосъстояние (самоосъществяване), решаване на конфликти, планиране на дейности и т.н. Реализира се в съответствие с принципите за конфиденциалност, доверителност, безпристрастност, информираност, признаване на професионалните възможности, зачитане на различията, запазване на достойнството на човека, уважение към неговата личност, свобода за отказ от продължаване на консултативния процес и др.
11. Професионалното ориентиране и кариерното консултиране са необходими в две посоки – по отношение на детето/младежа със специфични потребности и по отношение на екипа. Работата на всички специалисти може да се обвърже с тяхната идея за кариерно развитие и координаторът е в позицията на организатор на различни обучения, квалификация, семинари, информирайки и за различни събития.
12. Координаторът като оценител и супервизор на изготвени оценки.

ЛИТЕРАТУРА

Богданова, М. & Тодорова, К. (2013). Детето със специфични потребности – резултати от едно изследване. *Българско списание за образование*, 2.

PROFESSION „COORDINATOR OF INDIVIDUAL EDUCATIONAL PROGRAM“?

Abstract. The article presents a critical analysis on the integration of children with specific needs, individual educational programs and suggests that the process coordinator have to be considered as an expert, to whom all specific professional requirements are addressed.

✉ **Monika Bogdanova, Assoc. Prof.**
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Faculty of Pedagogy
15, Tsar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: monikab@abv.bg